

- високу активність всіх учасників процесу стратегічного розвитку і личну зацікавленість персоналу в підвищенні кількісних і якісних результатів розвитку підприємства;
- формування організаційної культури підприємства, що відповідає рівню розвитку економіки.

1. Бирн Дж. Стратегическое планирование // Бизнес УИК. – 1996. – №7. – С.42-47.

2. Карлоф Б. Деловая стратегия: пер с англ. / Научн. ред. В.А.Приписнов. – М.: Экономика, 1991. – 239 с.

3. Путятин Ю.А., Пушкар А.И., Тридид А.Н. Финансовые механизмы стратегического управления развитием предприятия. – Харьков: Основа, 1999. – 488 с.

4. Системный анализ в экономике и организации производства / С.А.Валуев, В.И.Волкова, А.П.Градов и др. – Л.: Политехника, 1991. – 398 с.

Получено 20.02.2001

ББК 65.9(2)441

Г.В.КОВАЛЕВСЬКИЙ, д-р екон. наук, Т.В.КАЗАК
Харківська державна академія міського господарства

ИНТЕГРАЛЬНИЙ СИСТЕМНИЙ АНАЛІЗ РОЗВИТКУ ВЕЛИКОГО МІСТА (НА ПРИКЛАДІ М.ХАРКОВА)

Розроблено новий метод аналізу економічного та соціального стану міст, країн, регіонів, підприємств і організацій – “інтегральний системний аналіз” (ІСА). На прикладі м.Харкова висвітлюються різні аспекти ІСА: демографічні, соціальні, економічні, правові, інформаційні тощо. ІСА був застосований при розробці “Концепції системного розвитку м.Харкова до 2010 року”. Цей метод може бути використаний в економіці, бізнесі, менеджменті.

Великі міста є природними центрами економічного, соціального, культурного та наукового життя у всіх країнах світу. В Україні понад 70% населення мешкає у містах. Тому успіх всього процесу економічного і соціального розвитку України залежить насамперед від вирішення проблем великих міст.

Порівняльний аналіз матеріалів і даних 188 країн світу свідчить, що при розв’язанні цих проблем доцільно використовувати новий інтегральний системний підхід (ІСП). На відміну від традиційних підходів, ІСП інтегрує (узагальнює на новому, вищому рівні) новітні досягнення не однієї якоїсь країни, а всіх держав світу на основі синтезу методології системного аналізу, сучасного менеджменту, маркетингу і господарського права, а також фактично отриманого досвіду впровадження реальних програм (наприклад, програм розвитку міст), накладених на сукупність наявних ресурсів, факторів, умов і обмежень, що існують при розробці кожної конкретної програми (наприклад, про-

грами розвитку того або іншого міста). ІСП є природним продовженням методології системного аналізу та системного підходу, що з успіхом застосовується у різних галузях науки і практики.

Згідно з ІСП всі економічні заходи можуть бути ефективними тільки за наявності відповідних законів та механізмів їх реального здійснення. Відповідно до ІСП для застосування будь-якої міської програми (проекту) потрібна адекватна організаційна система впровадження.

Важливою складовою частиною ІСП є інтегральний системний аналіз (ІСА). Цей новий вид аналізу має всі ознаки системного аналізу. Як і системний аналіз (system analysis) він дозволяє вирішувати складні проблеми за допомогою розробки, аналізу і використання відповідних систем.

Місто Харків – одне з найбільших міст Східної Європи. За наявним населенням та економічно-науковим потенціалом Харків – друге місто України (після Києва). Наявне населення Харкова (разом з мешканцями приміської зони) перевищує 2 млн. чоловік. У самому Харкові налічується більше двох третин населення області і зосереджено понад 80% її міського населення.

Згідно з ІСА проаналізуємо спочатку демографічний і соціальний стан в м. Харкові. Динаміка чисельності населення Харкова характеризується даними табл.1.

Таблиця 1 – Чисельність наявного населення м.Харкова

Роки	Чисельність населення, тис.чол.
1959	953
1970	1223
1979	1444
1989	1611
1991	1622,8
1994	1598,6
1996	1555,1
1997	1535,9
1998	1521,4
1999	1510,2
2000	1500,4

Аналіз даних табл.1 свідчить про скорочення чисельності населення м.Харкова за останні 10 років (з 1991 до 2000 рр.) на 122,4 тис. чоловік.

Про зменшення чисельності населення міста свідчить також динаміка кількості народжених і померлих (табл.2).

Як показують дані табл.2, головна причина зменшення населення міста – це перевищення кількості померлих над кількістю народжених

(тобто природне зменшення населення з різних причин).

Таблиця 2 – Народжуваність, смертність і зменшення населення м. Харкова, чол.

Роки	Кількість народжених	Кількість померлих	Природне зменшення (-) населення
1990	18131	17027	+ 1104
1993	12908	20175	- 7267
1995	11052	21955	- 10903
1997	9727	19435	- 9708
1998	9691	18282	- 8591
1999	8924	18904	- 9980

За рахунок міграції чисельність населення міста у 1999р. вперше за останні 8 років збільшилась лише на 0,2 тис. чоловік. Тому цей фактор є неістотним у скороченні чисельності населення міста Харкова.

Аналіз демографічної ситуації показує зменшення чисельності як чоловіків, так і жінок міста (табл.3).

Таблиця 3 – Динаміка чисельності чоловіків і жінок м. Харкова

Роки	Чисельність постійного населення, тис.чол.	У тому числі	
		чоловіки	жінки
1991	1606,8	734,7	872,1
1996	1539,1	704,8	834,3
1998	1505,4	688,4	817,0
1999	1494,2	682,9	811,3

Співвідношення чисельності чоловіків і жінок за останні 10 років майже не змінилося. Частка чоловіків у загальній чисельності населення Харкова у 1990-1999рр. склала близько 45,7%.

Зменшення жінок фертильного (плідного) віку (від 15 до 49 років), а також велика смертність погіршують загальну демографічну ситуацію в Харкові. За останні 10 років загальний коефіцієнт народжуваності (число народжених на кожну тисячу чоловік населення) тут зменшився з 12,2 чол. у 1989р. до 5,9 чол. у 1999р. Відповідно загальний коефіцієнт смертності (число померлих на кожну тисячу населення) зріс з 10,0 чол. у 1989р. до 12,5 чол. у 1999р.

Для порівняння рівнів смертності і народжуваності в Харкові з відповідним рівнем у різних країнах світу наводимо дані табл.4.

Як показують дані табл.4, в Харкові найменший рівень народжуваності в порівнянні з наведеними даними 22 країн світу (5,9). З табл.4 також видно, що у високорозвинутих державах світу, як правило, народжуваність перевищує смертність. У Туреччині й Індії коефіцієнт смертності відносно малий за рахунок швидкого зростання загальної чисельності населення (коефіцієнти народжуваності тут дуже високі: Туреччина – 21,4, Індія – 25,9).

Таблиця 4 – Коефіцієнти народжуваності і смертності у країнах світу

	Народжуваність (на 1000 чол.), чол.	Смертність (на 1000 чол.), чол.
Харків: 1989 рік	12,2	10,0
1999 рік	5,9	12,5
Україна (1 півріччя 2000р.)	7,6	16,8
1998 рік: Росія	9,6	14,9
Беларусь	9,7	13,5
Латвія	8,1	15,8
Литва	10,6	12,9
Польща	9,8	9,8
Чехія	9,0	10,9
Угорщина	10,7	13,5
Румунія	9,3	11,6
Болгарія	8,1	13,2
Греція	9,7	9,4
Туреччина	21,4	5,3
Франція	11,7	9,1
Німеччина	8,8	10,8
Великобританія	12,0	10,7
Іспанія	9,7	9,6
Швеція	11,7	10,8
США	14,4	8,8
Канада	12,1	7,2
Японія	10,3	7,9
Індія	25,9	8,7
Китай	15,7	7,0

Аналіз свідчить, що населення Харкова відносно старіє (за рахунок зниження народжуваності). Однак середня тривалість життя харків'ян за останні 10 років зменшилась (внаслідок економічних негараздів).

Чисельність населення працездатного віку в Харкові за останні роки майже не змінилась. Розподіл населення міста за працездатними віковими групами характеризується даними табл.5. Демографічне навантаження на 1000 чоловік працездатного віку становило у 1999р. 618 чоловік, у тому числі дітьми – 271 чол., особами старшого віку – 347 чол.

Аналіз показує, що за останні 10 років погіршилась ситуація із зайнятістю населення. В Харківській області (включаючи Харків) відбулося поступове зниження кількості працюючих за наймом майже в усіх галузях економіки. За 10 років (з 1990 до 1999рр.) їх загальна чисельність скоротилась на 629 тис. чол. (тобто на 42%) і склала 874 тис. осіб у 1999р. (проти 1503 тис. осіб у 1990р.). Незважаючи на те, що темпи скорочення в останні два роки дещо уповільнились, слід зазначити, що в Харківській області утричі зменшилась кількість працюю-

чих у будівництві (з 142,4 тис.чол. у 1990р. до 46,8 тис.чол. у 1999р.), у 2,6 рази – в науці (з 72,7 тис.чол. у 1990р. до 28,2 тис.чол. у 1999р.), удвічі – в промисловості (з 536,5 тис.чол. у 1990р. до 252,0 тис.чол. у 1999р.) Разом з тим в умовах фінансової скрути у 2,4 рази зросла чисельність працівників апарату органів управління (які працюють головним чином в Харкові) – з 14,1 тис.чол. у 1990р. до 33,4 тис.чол. у 1999р.

Таблиця 5 – Чисельність постійного населення м.Харкова за працездатними віковими групами і статтю (чол.)

Вік (число років)		На початок 1997р.		
		чоловіки	жінки	разом
1	Молодше працездатного віку (0-15 років)	140 002	134 492	274 494
2	Старше працездатного віку (жінки – 55 років і старше, чоловіки – 60 років і старше)	87 630	229 131	316 761
3	Всього непрацездатних	227 632	363 623	591 255
4	Працездатного віку (жінки 16-54, чоловіки 16-59 років)	467 787	460 846	928 633
Вік (число років)		На початок 1999р.		
		чоловіки	жінки	разом
1	Молодше працездатного віку (0-15 років)	127 939	122 897	250 836
2	Старше працездатного віку (жінки – 55 років і старше, чоловіки – 60 років і старше)	97 601	222 737	320 338
3	Всього непрацездатних	225 540	345 634	571 174
4	Працездатного віку (жінки 16-54, чоловіки 16-59 років)	457 354	465 707	923 061

Значне скорочення робочих місць (посад), у першу чергу через скрутне економічне становище підприємств та організацій, призвело до диспропорції між попитом на робочу силу та її пропозицією, що загостило проблему зайнятості населення. За даними державної служби зайнятості, за останні 10 років чисельність громадян, які звернулись за допомогою у працевлаштуванні, характеризується показниками, наведеними у табл.6.

Виходячи з даних табл.6, рівень безробіття в Харкові незначний – тільки 1,81% (показник за I квартал 2000р.) Проте чисельність офіційно зареєстрованих не може характеризувати дійсну, повну чисельність безробітних, оскільки існує ще поняття “схованого” безробіття (безробітні, які не звертались з різних причин до служби зайнятості, не зареєстровані цією службою, велика кількість осіб, які зайняті лише неповний робочий день тощо).

У зв'язку з цим наведені раніше показники зниження кількості працюючих за наймом майже в усіх галузях економіки краще характеризують ситуацію із зайнятістю населення. Для виявлення повної чи-

сельності безробітних треба провести спеціальні статистичні обстеження.

Таблиця 6 – Основні показники фіксованого ринку праці в м. Харкові

Роки	Чисельність незайнятого населення за даними служби зайнятості (тис.чол.)		Працевлаштовані (тис.чол.)	Рівень безробіття на кінець року (%; офіційні дані)
	всього	безробітні		
1991	9,5	0,05	4,0	
1992	13,6	1,9	4,5	
1993	8,1	1,3	2,4	
1994	9,5	2,6	1,7	
1995	11,9	4,4	2,5	0,21
1996	18,4	10,1	3,1	0,52
1997	23,8	16,3	4,4	0,94
1998	32,3	24,8	5,9	1,50
1999	41,5	32,1	9,5	1,75
I квартал 2000 р.	24,0	20,8	2,8	1,81

Згідно з ІСП і ІСА соціальний стан в будь-якому місті характеризується не тільки демографічними показниками, але й цілою системою індикаторів якості життя. Найважливішим серед цих індикаторів може стати новий рекомендований продукт – ВМП в розрахунку на душу населення міста. ВМП – це сукупний грошовий показник вартості всіх кінцевих товарів (продуктів) і послуг, які вироблені на території даного міста за певний період (за рік, квартал тощо). ВМП визначається аналогічно валовому внутрішньому продукту (ВВП). У цій роботі через її обмежений обсяг виконати аналіз всієї системи показників якості життя населення міста неможливо.

Важливою складовою частиною ІСА є комплексний аналіз сучасного стану та перспектив розвитку економіки м.Харкова. За останні два роки (1999-2000рр.) економічне становище в Харкові стабілізувалось. Досить успішно працювала торгівля, розвивались нові ринкові відносини, намітилися позитивні зрушення на деяких харківських підприємствах.

Фактичний випуск промислової продукції у 1999р. в діючих цінах становив 4003,4 млн.грн., що на 7,0% більше, ніж у 1998 році. Проте аналіз показує, що зростання грошових показників випуску промислової продукції та обсягу роздрібного товарообігу в діючих цінах (1166,39 млн.грн. у 1999р.; приріст проти 1998р. – 26,0%) значною мірою відбулося за рахунок інфляції. Більше того, внаслідок інфляції зросли всі грошові показники в діючих, поточних цінах, що характеризують економіку м.Харкова. Тому ці показники треба використовувати дуже обережно.

За 1999р. загальний індекс споживчих цін по Харківській області становив 123,8%. Ціни за цей рік в машинобудівній промисловості зросли на 14,7%, поліграфічній – на 15,9%, хімічній – на 12,4%, в чорній металургії – на 16,8%. У 2000р. підвищились ціни на газ і електроенергію. У цілому споживчі ціни на товари народного споживання та платні послуги у 1999р. проти 1998р. збільшилися: на непродовольчі товари – на 36,2, платні послуги – на 9,7%. Наведені вище факти зростання цін свідчать про значний вплив інфляції на грошові показники в поточних цінах 1999р. У порівнянних цінах фізичний обсяг роздрібно-го товарообігу не зріс, а навпаки, зменшився у 1999р. на 7,7% (проти 1998р.) На вплив інфляції на всі грошові показники вказує також значне падіння реальної вартості гривні проти американського долара у 1999-2000рр.

Економічне становище в промисловості м.Харкова і Харківської області характеризується даними табл.7.

Таблиця 7 – Динаміка виробництва промислової продукції в Харкові і Харківській області

Найважливіші види продукції	1990р.	1995р.	1998р.	1999р.
Загальний випуск продукції в Харкові (підприємствами, що знаходяться на самостійному балансі). % до 1990 р.	100	34,8	35,3	37,7
Трактори (шт.)	59221	4497	2242	3168
Електромашини великі (шт.)	3417	151	75	70
Електроенергія, млн. кВт-год	18440	11301	9182	9944
Бензин автомобільний, тис. т	258,6	264,2	349,3	328,4
Газ натуральний (включаючи попутний), млн. м ³	13361	7689	6999	6991
Нафта (включаючи газовий конденсат), тис. т	381,8	251,3	216,5	228,0
Сталь, т	354565	34556	27637	23479
Підшипники кочення, тис. шт.	60793	19516	9614	3754
Синтетичні смоли і пластичні маси, т	51114	20055	9299	482
Папір, т	3108	1993	401	247
Деревостружкові плити, м ³	79 913	39558	24041	27568
Цемент, тис. т	3892,0	1004,3	418,3	354,1
Збірні залізобетонні конструкції і вироби, тис. м ³	1450,2	310,9	134,1	111,9
Будівельна цегла, млн. шт. умовн. цегли	528,4	242,7	141,7	151,0
Керамічні плитки облицовальні (глазуровані), тис. м ²	3569,0	3503,7	3748,8	4333,8

Дані табл.7 включають вплив інфляції. Вони показують, що порівняно з 1990р. рівень виробництва залишався низьким. Загальний випуск промислової продукції в м.Харкові у 1999р. становив лише 37,7% від обсягу 1990р. Менше десятої частини від рівня 1990р. випущено тракторів, електромашин великих, металорізальних верстатів, ковальсько-пресових машин, підшипників кочення, сталі, синтетичних смол і пластичних мас, паперу, електроенергії, газу, збірних залізобетонних

конструкцій і виробів. До незначної кількості видів продукції, по яких перевищено обсяги виробництва 1990р., належать бензин автомобільний, дизельне паливо, плитки керамічні облицовальні.

Значна частина промислової продукції є нерентабельною. Збитковими є більшість товарів легкої промисловості, будівельних матеріалів, товарів культурно-побутового і господарського призначення. Значну частку (в грн. та у %) в ціні багатьох видів промислової продукції займає вартість палива та енергії. Особливо це стосується виробництва електроенергії, теплової енергії, продукції чорної металургії, машинобудування, хімічної промисловості. Одна з причин збитковості продукції – це проблема збуту товарів непродовольчої групи. На початок 2000р. на складах виробників накопичилося 12,2 тис. фотоапаратів, 3,5 тис. дитячих колясок, 6 тис. пар дитячого взуття, 768 дитячих пальт з натурального хутра і т.п.

Поряд з цими негативними фактами у 1999 р. порівняно з 1998 р. зріс випуск продукції на деяких підприємствах Харкова. Це насамперед такі підприємства, як “Харківський завод агрегатних верстатів” – зростання у 2,1 рази, “Харківський велосипедний завод” – у 1,8 рази, “Харківський завод транспортних самохідних шасі” – на 44,8%, ХТЗ – на 27,1% та ін.

У 1999р. промисловими підприємствами освоєно 771 вид нової продукції. Збільшився на 12,1% проти 1998р. випуск товарів народного споживання.

Економічне становище в будівництві м.Харкова і Харківської області характеризується даними табл.8.

Таблиця 8 – Динаміка деяких основних показників у будівництві м.Харкова і області

Показники	1990р.	1995р.	1997р.	1998р.	1999р.
Харків					
Введено в дію житлових будинків, тис.м ² загальної площі	472,7	315,5	136,0	143,0	129,1
Введено в дію середніх закладів освіти, учнівських місць	3 832	940			
Введено в дію дошкільних закладів освіти, місць	1 400				
Харківська область (включаючи Харків)					
Введено в дію основних фондів підприємствами та організаціями усіх форм власності (у фактичних цінах відповідних років), млн. грн.			939,9	914	873,5
Середньооблікова чисельність працівників у будівництві, тис. чол.	142,4	69,7	57,2	50,3	46,8
Кількість збиткових будівельних організацій (у % до загальної кількості)		26 (51%)	177 (35%)	169 (41%)	164 (44,2%)

Згідно з ІСА для визначення перспектив розвитку будь-якого міста (включаючи м. Харків) необхідно проаналізувати цілу систему показників не тільки промисловості й будівництва, але й всіх інших галузей і сфер діяльності міста. Але зробити такий комплексний системний аналіз у цій роботі через її обмежений обсяг було неможливо. Проте й наведених прикладів досить, щоб переконатися у перевагах ІСА.

Отримано 15.02.2001

УДК 658.1

В.А.СОКОЛЕНКО, канд. екон. наук

Национальный технический университет «Харьковский политехнический институт»

М.В.РЕУКА

Харьковский государственный экономический университет

О МЕТОДАХ ОЦЕНКИ СТРАТЕГИЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА ПРЕДПРИЯТИЯ

Анализируются существующие методы оценки стратегического потенциала предприятия, рассматриваются этапы их применения с учетом специфики переходной экономики. Даны рекомендации по определению сферы их использования и выбору оптимального метода оценки стратегического потенциала предприятия.

Конечный продукт стратегической деятельности кажется обманчиво простым – это комбинация новых продуктов, рынков и технологий, разработанных на предприятии. Переход к новой позиции требует перераспределения стратегического потенциала предприятия – способов его приобретения и потребления, развития товара, использования каналов распределения, рекламы и др. Это напоминает решения о вложении капитала, которые также связаны с распределением ресурсов.

Чтобы адекватно распределить стратегический потенциал предприятия, используют различные методы. Рассмотрим более детально некоторые из них.

Метод теории инвестирования капитала. Анализ стратегического потенциала предприятия с позиции инвестирования заключается в определении и оценке тех средств и возможностей, которыми располагает предприятие на данный момент, а также средств, которые необходимо приобрести для повышения эффективности деятельности предприятия. Для того чтобы реализовать изложенные выше мероприятия, этот метод предусматривает анализ инвестиционных проектов, которые являются своеобразным инструментом анализа элементов стратегического потенциала предприятия [2].